

ΐδια. Θά ήταν άπαράλλαχτοι, άν δέν είχαμε μνημονικό, οί άνθρωποι, κι άν ξεχνούσαμε δλότελα. 'Αλλά ή ιστορία μας είναι μέσα στό αίμα μας (άπό τήν άρχή ως τώρα) και τό φαρμακώνει. Πρέπει νά μάθουμε νά ξεχνούμε. Είναι πολύ όμορφο εκείνο τό «Κι όποιος δούλος σας θά γίνη . . . » στό τέλος τής στροφής.

'Αλλά και τί δέν είναι όμορφο και δυνατό και σκληρό στό στόμα του Γύφτου;

Εάν κ' έμεις είν' ή φυλή σας δέ θάρραξη πουθενά!

Κάθε «Λόγος» του ποιήματος είναι ένα δλλκκαιρο και ξεχωριστό ποίημα. Μερικοί είναι δυνατότεροι άπό τους άλλους. 'Ο «Έρχομός» του Γύφτου είναι πολύ μουσικός και τρέχει σαν ποτάμι. 'Απειρα πράγματα λείει ό στίχος, ό όμορφος

Και καρτέραγε τόν Τούρκο νά τήν πάρη.

Δείχνει όλη τήν εξάντληση τής Πόλης. Δέν είχε πιά δύναμη νά θέλη τίποτα. 'Ο «Δουλευτής» είναι πολύ δυνατό. 'Η «Αγάπη» δέν εξαντλεί όλο τό βάθος κι όλο τό πάθος τής αγάπης, ίσως επειδή τήν έχει άπό καιρό ξεπεράσει ό Γύφτος. 'Αλλά είναι γιομάτο ιδέες χτυπητές. Και τους «Θεούς» τους έχει ξεπεράσει ό Γύφτος, όχι όμως και τους «Αρχαίους». 'Ο «θάνατος των αρχαίων», τό πέρασμα εκείνο των ειδώλων, είναι θαυμάσιο. 'Η περιγραφή σ' όλο τό ποίημα μου μιλούν κτευθεΐα, και είναι χτυπητά βαλμένες και πλασμένες (είναι τό επικό μέρος). 'Ο στίχος και ό ρυθμός, ό πλούτος και τό άνυπόταχτο των ρυθμών και στίχων με μαγεύουν σ' όλο τό ποίημα. Και ότι όλα, ιδέες, εικόνες, στοχασμοί, αίσθήματα, στίχοι, ρυθμοί, μουσική, σκοτάδια και φώτα, ίσκιιοι και φεγγεβολιές, είναι προσωπικά και δικά σας, τό λείει τό τετράστιχο αυτό, τό όμορφο, και πού ταιριάζει στον καθένα, πού ξέρει νά τραγουδά κατά κάποιο δικό του τρόπο

Είρω άπ' όλα τά τραγούδια, με γιά νά τά πώ, τά ταιριάζω τά τραγούδια στό δικό μου τό σκοπό.

Οί τρεις λόγοι «'Ο θάνατος των θεών», «εθνάνας των αρχαίων» και «Γύρω σε μια φωτιά», συγγενεύουν μεταξύ τους και είναι άχώριστα και τά τρία, τό καθένα δηλαδή χωριστά, περιέχονται τό ένα στό άλλο. 'Αλλά ή σειρά τους είναι σωστή, και μετά τό θάνατο των περασμένων και των ειδώλων, έπρεπε νά θανατωθούν και κείνοι πού θέλησαν νά

ξεναφέρουν τάποχμένα και νά τά ζωντανέψουν. 'Επρεπε νά καθαρισθί ή άέρας κι άπ' αύτους, τους Παραβάτες.

Τό «Πανηγύρι τής Κακάβας» είναι ωραιότατο και σε τραντάζει ή δύναμή του. 'Η περιγραφή των Γύφτων τρέχει σαν ποτάμι, όπως στον «Έρχομό». Μόνο μου φάνηκε πως οι Γύφτισσες δέν είναι αρκετά ζωγραφισμένες, άν και τό λίγο πού λέτε γι' αυτές είναι πανέμορφο. Και γι' αυτό ίσως θά ήθελα περισσότερα, γιά νά χορτάσω τήν όμορφιά τους. —Τί δύναμη βρίσκεται μέσα στην ξαφνική εμφάνιση του 'Αποκριάρη του Βασιλιά, τί δύναμη στα λόγια του ξεχωριστού Γύφτου έπειτα, και τί δύναμη στό κμαλο, πολύδοο ξανάχρισμα του πανηγυριού, μόλις άπόσωσαν τά λόγια τους ό μαντάτορας του Βασιλιά κι ό αντίλογος του Γύφτου! Τί δύναμη και τί όμορφιά!

Μ' άρεσε έπειτα ό «Προφητικός», πού ή σκληρή προφητεΐα του βγήκε άλήθεια («Και θάρραξη μια μέρα, μαύρη μέρα!») και πού μας άφίνει στό τέλος μιάν ελπίδα πως θά ξεναφουρώσουν πάλι μια μέρα τά φτερά τής φυλής. Και πλατύτερη ελπίδα μας δίνει ό «Αναστάσιμος» πού προφητεύει μιάν πλατύτερη ψυχή.

Τό «Πικραμύθι του 'Αδάκρυτου» είναι μονάχο του ένα διαμάντι. Δέν ξέρω τί σχέση ιδιαίτερη έχει με τάλλα, γιατί τό διάβασα χωρία, με βέβαια έχει σχέση στενή, άφού διδάχνει τήν έλευθερία και προλέγει μια γενιά άνώτερη άπ' όλες τις περασμένες, σκληρή και άπονη, νικήτρα του παντός.

'Αν σκοπός ενός έργου τέχνης είναι νά ξελευθερώνη τόν άνθρωπο, τό ποίημα «'Ο Δωδεκαλόγος του Γύφτου» τόν έπέτυχε τό σκοπό του. 'Αλλά είναι βαθύ, και όσο περισσότερο τό διαβάζω, τόσο θέλω περισσότερο νά τό διαβάζω και πάντα βρίσκονται καινούρια πετράδια άτίμητα μέσα του. Καμμιά φορά τό νόημα, στό πρώτο διάβασμα είναι σκοτεινό, και μπορεί νά μείνη σκοτεινό, όσο κι άν τό διαβάση κανείς τότε όμως ενεργεί ή μουσική του στίχου και ή suggestion πού μια λέξη, μια φράση, ένα άπλό επίθετο, ζυπνά μέσα μας και χύνει φως άπροσδόκητο. Μάλιστα, συχνά μ' άρέσει περισσότερο ή suggestion αυτή, παρά τά έάστερα και ευκολοδιάλυτα νοήματα, πού ένίοτε λέν λιγώτερα πράγματα και χύνουν λιγώτερο φως.

Με συγχωρείς γι' αυτή τήν έπαχτη πολυλογία μου, με, καθώς σας είπα, δέν είναι κρίση αυτή, ού-

τε είμαι άξιος νά κάνω κρίσεις, παρά είναι άπλά συναισθήματα. Μπορούσε σε κάθε στίχο σχεδόν, νά σταματήσω και νά πώ τά συναισθήματα πού μου γεννών. Με τί σημαίνει; 'Όσοι συνηθίζουν νά στοχάζονται βαθύτερα, δέν μπορούν παρά νά βρουν πλούτο άμύθητο στό ποίημά σας και δύναμη περισσια. Αυτώνών μιλά τό ποίημα με χιλίες μύριες φωνές και μετά τό διάβασμα βγαίνουν, σαν άπό λουτρό, καθαρώτεροι, πιο έλεύθεροι, πιο έτοιμοι γιά μια νέα ζωή.

Ι Ω Ν

Η ΠΕΘΑΜΕΝΗ ΝΕΑ

'Όποιος κ' άν είσαι, γρήγορα σύρε τ' άργό σου βήμα Στο χώμα, πού σκεπάζει μου τή στήχη τή θλιμμένη, Διαβίτη! τήνυχ μην πατήσ στό ταπεινό μου μνήμα, Τό μύμημα και τόν κισσό νάκούω πού άργά άνεβάνει.

Στέκεσαι; και περιστεριού φωνή λαχταρισμένη εστίναις. 'Όχι μη σφαχτή στον τάφο μου. Είναι κριμα! 'Αν θές σ'άλήθεια νά χαρῶ, έχ' εσ' το κι' ες πηγγαίνει, Είν' ή ζωή τόσο γλυκιά! τόσο πικρό τό μνήμα!

Το ξέρετε; Μυρτοστολιστη στην πόρτα μας μι' αύγουλα, — Τόσο κοντά και τί μακράν άπ' τόν άγαπημένο! — Με τά στεφάνια πέθανα του γάμου και υψούλα, Τά μάτια μου κλειστήκανε στό φως τό εύτυχισμένο, Και τώρα, ώμίμνα, κατοικῶ γιά πάντα μέσ' τόν 'Αδη, Στοῦ 'Ερέβους τίταλείωτο και θλιβερό σκοτάδι.

M. Γ.

José Maria de Heredia.

Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ

Θά σας θαμάσουνε μαϊμούδες και παιδιά άν είναι αυτή ή επιθυμία σας...

ΓΚΑΙΤΕ

...Κ' έτσι άπαρηγής με τό περιγείο κ' έτσι χαλαστής με τή βλαστήμια τό θεσό μίς πίστης νιώθω μέσα μου ΠΑΛΑΜΑΣ

Τόν είδα τή Μεγάλη Τρίτη τό πρωί. Με τά μάτια μου και όχι σε όνειρο. Τόν είδα ολοζώντανο τό Ναζωραίο και μίλησα μαζί του και λειτουργήθημα στή μικρή του κάμαρα, σε σε ναό μεγαλόπρεπο τής 'Ομορφιάς και τής 'Αλήθειας.

Γιατί ή μεστή κουβέντα του εΐταν ύμνος στην

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΥ'

Ω φάος άγνόν.

'Ο 'Αντρέας γύρισε στό έργαστήρι του. 'Από τις είκοσι μετ' οίς είκοσι έξη του Σποριά, δηλαδή ως τή βίζιτα του Κλυζιού άπό τήν πρώτη συνάντησή τους στή ομιλαθραπική έταιρία, πέφτανε άπανωτά στό άμοιρο κεφαλι του 'Αντρέα τά χτυπήματα τής Είμαρμένης. Κ' ίσια ίσια, είκοσι τέσσερεις ώρες πριν του δώση ή γιατρός τή θλιβερή τήν είδηση, παρασκευή, τις είκοσιπέντε του Σποριά, εΐτανε πίσσημη μέρα γιά τόν 'Αντρέα, εΐτανε τό δέφτερο μνημόσυνο άπό τά τέσσερα του χρόνου, τό μνημόσυνο τής άρραβώνας. Τί φως έλαμπε τότες στονού-

*) 'Η αρχή του στο 228 φύλλο.

ρανό! Και σήμερα τί σκοτάδι τόν πλάκωνε! 'Αχ! θυμότανε τώρα. Τί καλά πού τά θυμότανε όλα! Σά γνωριστήκανε, σαν άρραβωνιαστήκανε, στην αρχή, τόση και τόση αγάπη τους περέχουσε άξαφνα τά σπλάχνα, πού άδύνατο νά δούνε στό δρόμο τους φτωχό, άδύνατο νάκούσουνε γιά κανένα παθιασμένο, άκόμη κι άν εΐτανε ψέφτικη δυστυχία, ψέφτικοι άθρόωποι, άδύνατο έναν πόνο νά στοχαστούνε, δίχως νά τους βουρκώσουνε δάκρυα τά μάτια. Και τί τους φέλεσε ή σπλάχνια τους εκείνη; Τί του φέλεσε του ίδιου ή καρδιά του; Τόν πόνο τόν άληθινό, τήν άρρώστια τής, δέν τήν καταλαβε. Σφάλιζε, κλειδωσε, βούλωσε, μολύδωσε τά κυτόφυλλά του. Χρόνια περάσανε και χρόνια. 'Όχι, δέν τό ξεχνά. Πως νά ξεχάση; Ναι, βέβαια, δέκα χρόνια βάσταξε ή παντριά τους, δέκα χρόνια, έντεκα μάλιστα πάνε πού τήν έχασε. Πολής καιρός, πολής γιά ένα αίστημα. 'Όσο θέλεις. Τί νά κάμης όμως πού ή 'Όλια στάθηκε ή πόηση τής ζωής του; 'Αλησμόνητη. Νά τή λησμονούσε, θά λησμονούσε και τόν έαφότό του. Νά, τό γεφυράκι εκείνο τής Βενετίας όπου τήν άπάντησε, τό στενοδρόμι όπου σταθήκανε, ή calle della Pietà όπου τής μίλησε, του μαγέψανε τήν ψυχή. 'Ενα γεφυράκι κ' ένα στενό άρκούνε γιά νά

γαμίσουνε άγάπη όλη τήν ύπαρξή σου. Και τήν άγάπη του τή σκότωσε, τήν άφησε μόνη κ' έρημη και παραιτημένη, να πεθάνη κάτω σε μια χώρα του Μεσημεριού, ενώ του λόγου του στο Βυριά έτραγε κ' έπινε και γελοούσε τήν ώρα πού 'Εκείνη ξεψύχαε. Του κάκου! Τό βάρος άρτό του άπόμνησε άπκνω στή συνείδησή του, άπάνω, σαν άβγαλτη, σαν άξέτινχη πέτρα. Πιρίεργο, πιρίεργο. Τόν έπνιγε, τόν άπόσωνε τό βαρος, άμα ή άλλη άρρωστη, άμα ή Κατινούλα χερστέεσε. Θάρραψε μια φορά πως τάπόσθνηε τά περασμένα, πως τά διώρθωσε, πως τή γιάτρεβε τήν 'Όλια, όταν ξέχαφνα γιάτρεψε και τήν Κατινούλα, εκείτερα, μακριά — τί μακριά! — σε μια χώρα τής Δύσης. 'Αχ! πού, πού είναι τώρα τό Μπ... τό αγαθό: Πού ή ήλιος: Πού οί πρασιναδες; Πού οί περιπατοι στα τειγίσματα ως τό λιμνο του λιμανιού; Πού είναι τό βουμάκι τής 'Αγάπης; Πού ή κλινική, σε γύριζε πίσω, με τήν ξαναζωντανεμένη τήν κόρη! Δέν τή βλέπεις; Κοιτεται στο κρεβάτι, κοιτεται γελαστή, χαρούμενη και βρήκε άθρόωπους νά τήν περιποιούνη τήν όρφανή, και δέν τό ξέρει πως τήν περιποιούνηται στό βρόντο, δέν τό ξέρει πως γιά δυό μήνες θάναι σαν τό μαρμαρο κρύα. Φοβερό νά τό βάλης τέτοιο πρμα με τό νού

Όμορφιά και στην 'Αλήθεια. "Υμνος κι δλάκαιρη ή ζωή του σίς δυο' αυτές μεγάλες θεότητες.

Μαθητές δὲν ἔχει γιὰ τὴν ὄρα οὐτε ἀποστόλους. Θάποχτήσει ἀργότερα, όταν ὁ κόσμος βγεῖ ἀπὸ τὴ λάσπη τῆς ἀσκήμιας καὶ τῆς ψευτιάς, πὸν κυλιέται σήμερα. Τότε θὰν τονὲ νιώσουν. Τότες θὰ νιώσουν οἱ πολλοὶ τὸν "Ἐνα. Σήμερα ἔνωσε ὁ "Ἐνας τοὺς πολλοὺς κι ἀγωνίζεται νὰν τοὺς βγάλει ἀπὸ τὴ λάσπη, νὰν τοὺς ἀνοίξει τὰ μάτια τους τὰ θεόκλειστα.

Οἱ Χριστοὶ ὅλοι ἔτσι ἀγωνιστήσανε. "Ἐτσι ἀγωνίζεται κι Ἀδύς. Καὶ θὰ θριαβέψει μιὰ μέρα — ἀφροῦ σήμερα σταυρώνεται.

*

Ὁ ξανθὸς Ναζωραῖος μου! Στὸν τοῖχο τῆς κίμαράς του κρεμότανε ἕνας Σταυρωμένος καὶ σὲ κάλιο τραπέζι σιηριζότανε ἕνας γύψινος "Ἐρμῆς. Συντροφιά ἀγαπημένη του. "Ἐνα βάζο μὲ μαραμμένες πασκαλιές στὸ γραφεῖο του κ' ἕνα βιβλίον τοῦ Ράσκιν ξέχωρα, ἔτσι σὰ σὲ περήφανη μοναξιά, ἀπὸ τὰλλα τὰ βιβλία του.

Γλυκιά ἡ φωνή του ὄσο μιλοῦσε, μὰ φαρμάκι τὰ λόγια του, ἀφοῦ πηγή'τους εἶχαν τὴν "Αλήθεια. Καὶ κυλοῦσαν ἀπαλά ἀπὸ τὸ στόμα του, τραβώντας διόδια σὴν ψυχὴ μου.

Καὶ ἡ ναρκωμένη ψυχὴ μου ξύπνησε.

— Νὰ ἡ θρησκεία, σκέφτηκα, πὸν θὰ μπορούσε νὰ μιλῆει ἀποτελεσματικὰ σήμερα σὴν ἀνήσυχη καὶ πολυξείστορα ἀθροπότητα. Νὰ ἡ θρησκεία πὸν θὰ μπορούσε νὰ βυστιξέει τὸ γερὸ κοιταροχτύπημα τῆς "Ἐπιστήμης καὶ τῆς "Ἐρευνας. "Ὅλες οἱ ἄλλες θρησκείες, πὸν ψυχομαγῆνε σήμερα, εἶναι καμωμένες γιὰ μαῖμοῦδες καὶ γιὰ παιδιὰ, κι αὐτὰ μοναχὰ μπορούνε νὰν τίς θαμάσουνε. "Σήμερα πὸν τὰ μυαλά βγήσαν ἀπὸ τίς φασκιές τῆς κάθε πρόληψης καὶ γουρμάσανε κάπως, "καινούρια θρησκεία χρειάζεται" θρησκεία περσότερο λογικὴ καὶ περσότερο ἀθροπική, δίχως θάματα καὶ δίχως μωροδύσιμες παραδοξολογίες· θὰ μπορούσε κάπως νὰ σταθεῖ σήμερα καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ, ἂν τὰ Βαγγέλια σταματοῦσανε στὸ Γολγοθὰ κι ἂν οἱ ἀγαθοὶ ἀθροῦποι πὸν πρωτοθεμελιώσανε τὸ Χριστιανισμὸ δὲν πνίγανε μέσα σὲ θεατρικοὺς τύπους ὅ,τι καλὸ καὶ σωστὸ, ὄσο λιγοστὸ κι ἂν εἶναι, βρισκεται μέσα στὰ Βαγγέλια.

*

Ὁ Γολγοθᾶς δὲ βρισκεται σὴν "Ιουδαία· βρισκεται σὲ κάθε γωνιὰ γῆς. Καὶ σὲ κάθε γωνιὰ γῆς

βρισκεται κ' ἕνας σταυρὸς, ἔτοιμος νὰ δεχτεῖ ὄσους ἀγωνίζονται γιὰ τὴν "Αλήθεια, ὄσους θναοιάζουν τὴ ζωὴ τους ἀπὸ τῶν προβίτων». Δὲν τὸ ἦπιε ὄλο τὸ ξύδι ὁ Ραββί, οὔτε ἡ χολὴ στέρεψε. "Υπάρχει ξύδι καὶ χολὴ γιὰ ὄλους τοὺς Χριστοὺς, πὸν κάθε τόσο κατεβαίνουνε σὴ γῆ καὶ σταυρώνονται.

"Ἐρχεται ὄμως πὸν καὶ πὸν κ' ἕνας ἀεδοχήμεων "Ἰωσήφ πὸν κατεβάζει τὴν "Αλήθεια ἀπὸ τὸ σταυρὸ, καὶ παρουσιάζεται πὸν καὶ πὸν κ' ἕνας ἄγγελος Κυρίου πὸν κυλάει τὴν πέτρα τοῦ μνημείου καὶ χαρίζει σὴν "Αλήθεια τὴν αἰωνιότητα.

Νὰ γιατί ὁ σημερινὸς ἀθροπος πιστεύει στὸ δράμα τοῦ Γολγοθὰ καὶ παίρνει τὴν "Ανάσταση γιὰ σύβολο. Καὶ νὰ γιατί ἀπὸ τοὺς δώδεκα "Αποστόλους μόνον ὁ Θωμᾶς τιμέται ἀκόμα, ἴσως γιὰτὶ εἶδε μᾶκρύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ προμάντηρε τὸ ξετύλιγμα τῆς ἀθροπίνης σκέψης καὶ τῆς "Ἐπιστήμης τὸ γοργοπερπάτημα.

*

Στὴ μικρὴ του καμαρούλα πὸν ὁ μαρμαρένιος Σταυρωμένος σκόρπιζε κάπια γαλήνη κι ὁ γύψινος "Ἐρμῆς κάπια ἀχιδα ὄμορφιάς, πὸν οἰγοπεθαίνανε οἱ πασκαλιές κι ὁ Ράσκιν ἠγεμονικὰ ἀναπανότανε, δὲ μὸν μίλησε καθόλου ὁ φίλος μου γιὰ θρησκεία. Οὔτε τὴ θυμηθήκαμε. Μὸν μίλησε μόνον γιὰ τὴν ὄμορφιὰ τῆς Τέχνης καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς Ζωῆς. "Ἰερουργοῦσε σερνὰ σίς δυο' αυτές θεότητες καὶ μὲ κάλεσε νὰ γονατίσω στὸ βωμὸ τους. Καὶ γονάτισα.

Τὶ παράξενο λοιπὸν, γονατίζοντας σὲ τέτιο βωμὸ καὶ συνεπαρμένος ἀπὸ τὰ γλυκόλογα ἑνὸς ἀληθινοῦ καὶ ζωντανοῦ Ναζωραίου, νὰ ζητήσω μιὰ θρησκεία, γιὰ θρησκεία μου, καὶ νὰν τὴ βρῶ σὴν "Όμορφιά καὶ σὴν "Αλήθεια;

Πατήσια, 25.4.07.

ΙΕΙΟΝΑΣ

ΣΤΟ ΜΕΛΑΝΟΜΙΧΑΛΗ

Βλέπω, Κυριακούλη
Μελανομιχάλη,
Πὼς σοῦ μπῆκαν οὐλοὶ
Στὸ κεφάλι·

φουσκωτὸ κεφάλι
μ' ἄδιο τόσον τόπο
πὸν χωροῦνε κι' ἄλλοι
δίχως κόπο.

ΛΕΚΑΣ ΑΡΒΑΝΙΤΙΣ

σου· στὸ σπῆτι σου, στὰ μάτια σου — πὸν τὰ ξεθούλλωσες πιά — ἔχεις ἀθροπίνον πλάσμα πὸν ἀνοίγει τὸ στόμα, πὸν σηκώνεται, πὸν περπατεῖ, πὸν τὸ πῶμα του κινεῖται, πὸν τοῦ κρένετε, πὸν σοῦ κρένει — καὶ σὲ λίγο τὸ στόμα θὰ βουδαθῆ, δὲ θὰ σηκώνεται, θὰ τὸ σηκώσουνε, θὰ τὸ πλαγιάσουνε ἀκίνητο σὲ μιὰ κάσσα, θὰ τοῦ βρίζουνε φτυκιές φτυκιές σὴν κάσσα του τὸ χῶμα, θὰ τᾶποσκεπάσουνε γιὰ πάντα. Πεθαμμένη! Καὶ ἡ Μοιρίτα — βαγίζεις σύκορμος ἢ δὲ βαγίζεις; — ἡ Μοιρίτα, τὸ θάνατο θὰ τονὲ δῆ, θὰ καταλάβῃ, ἀφοῦ εἶτανε παιδί τότες, τὸ θάνατο τῆς μάννας· θὰ κλάψῃ, θὰ πελπιστῆ, ἀπὸ κοντὰ κοντὰ θάνατο τῆς θάνατο τὸ Χάρο καὶ στὸ διάβα του θάνατο τῆς θάνατο. Μὰ κι ὁ ἴδιος ὁ "Αντρέας τί θὰ γίνῃ; Μήπως μὲ τὴν Κατινούλα δὲν πεθαίνει ἢ "Ὀλια του ξανά;

"Ἐνα βράδυ, προτοῦ ἔρθῃ ὁ Κλυζιούς, τὴν τρομερὴ τὴ βδομάδα ὅπου τὸν πρόσμενε, ὄστερις ἀπὸ τὴ συνάντησή τους σὴ φιλαθροπικὴ "Ἐταιρία, πῆγε ὁ "Αντρέας στὸ ἐργαστήρι τῆς ἀδερφῆς, τῆς ξήγησε ὄσα τὴν πρῶνὴ ἀκόμη, σὴ βίβλια, τοῦ δῆλωσε ὁ κ. Κουφίς γιὰ τοὺς δυο' μῆνες, καὶ μονομιὰς ἔξεσπασε στὰ κλάματα. Συγκινήθηκε ἡ "Αννα, ἔνωκουσε ἀμέσως τί τρέχει, διάβασε, σὰ νὰ διάβαζε

βιβλίον ἀνοιχτὸ, τί ἔγραφε στὰ βάθια τῆς μέσα ἢ καρδιά τοῦ "Αντρέα, ταράχτηκε γιὰ τὸ λατρεμένο τῆς τὸν ἀδερρὸ, ταράχτηκε γιὰ τὴν ἔμοιρη τὴν Κατινούλα, ταράχτηκε συνάμα κι ἀπὸ τὴ θυμηση τῆς "Ὀλιας πὸν τὴν ἀγάπησε τόσο καὶ τόσο. "Ἡ "Αννα δὲν κάτεχε τὴν τέχνη τῆς παρηγορίας. Σὰν ἔδολη, σὰν ἀνόθετη ψυχὴ πὸν εἶτανε, τίποτε δὲ γινώριζε ὄξω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, κ' ἡ παρηγορία θέλει πάντα κ' ἕνα ψέμα. Κ' ἴσια ἴσια, σὲ παρηγοροῦσε, μὴ γυρέθοντας νὰ σὲ παρηγορήσῃ, μὲ τὸ γλυκό της τὸν τρόπο, μὲ τὴν ἀντίληψή της τὴ σοβαρὴ καὶ τὸ πῖο παράξενο μὲ τὴ χωριστὴ ἐκείνη της τὴν ἀφορημάδα. Ὁ νοῦς της συνήθιζε νὰ τὰ βλέπῃ ἀπὸ ἀψηλά, δίχως νὰ προσέχῃ στὰ μικρότερα. Νὰ, ἡ "Αννα δὲν πίστεβε πὸν δὲν πίστεβε μήτε στὰ λόγια τοῦ κ. Κλυζιού, μὰ μήτε καὶ στὰ λόγια τοῦ κ. Κουφί. "Απὸ τότες πὸν πέτυχε τὸ χειροῦργημα στὸ Μπ..., πὸν πέτυχε ἀνέλπιστα κιάλας, εἶδε πὼς ἔχει μεγάλη ἀντεξιά τὸ κορίτσι. Καὶ σήμερα, θυμώντας τὴν ὄψη της, τὴν ὄρεξή της, τὴ διαθέσή της, τὴ γενικὴ κατάστασή τῆς ὑγείας, ἔλεγε πὼς ἀδύνατο καὶ θὰ γελιοῦνται οἱ γιατροί. "Ἐλεγε πὼς ἀπὸ μακριὰ κι ἀξέταστη, σὴ φιλαθροπικὴ τὴν "Ἐταιρία, τὴν ἀποφάσισε ὁ Κλυζιούς κ' ἔπειτα δὲ θέ-

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΟΡΜΗ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΥ
ΓΙΑ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΟΣ
ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ (*)
(Τοῖα ἄρθρα)

Α.

Χάρηκα τὴν τελευταῖα βλέποντας πὼς ἕνας μεγάλος ποιητὴς τοῦ καιροῦ μας, ὁ βέλγος Verhaereν, τονίζει μέσα σ' ἕνα του τραγοῦδι τὸν ὕμνον πρὸς τὴν τραχεία — καθὼς τὴ λέει — "Ἐπιστήμη καὶ πρὸς τὴ βεβαιωμένη ἔρευνα, καὶ πὼς δὲ δειλιάζει νὰ ρίξῃ τίς πορφύρες τοῦ λυρισμοῦ τοῦ ἀπάνου στὰ λαμπορατόρια καὶ στὰ μπιφθέατρα, καὶ σὲ κάθε ἀργαστήρι πὸν γίνεται τῆς ἀλήθειας τὸ γύρεμα, εἴτε μὲ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τὰ ὄργανα, εἴτε μὲ τοὺς φακοὺς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου. "Ὅπως εἶναι σχολαστικὸς ὁ σοφὸς, πὸν δὲν καταλαβαίνει τί βάρος μπορεῖ νάχη καὶ τὸ πῖο ἀπλὸ τραγοῦδι, ἔτσι ἀλαφροστόχαστος εἶναι ὁ τεχνίτης πὸν δὲν ὑποψιάζεται πὸσο μπορεῖ νὰ πλατύνῃ τὸν κόσμο του πρᾶστικὰ σκύθοντας ἀπάνω κι ἀπὸ τὴν πῖο ἄχαρη δουλειὰ ἑνὸς ἐπιστήμονα, κ' ἔξῃν ἀπὸ τοῦ ὄνειρου του τὸ γαλάζιο ἀχνὸ, ἀντικρύζοντας ὄλα τὰλλα σὰν πεζὰ καὶ σὰν ἀντιπονητικά. Βέβαια, εἶν' ἐπιστήμονες πὸν μὲ τὸ ἔργο τους δὲ μιλᾶνε παρὰ σὲ λιγοστοὺς καὶ στοὺς συντεχνίτες τους καὶ γιὰ πράγματα πὸν πρέπει νὰ εἶσαι μπασμένος μέσα σὴν ἐπιστήμη τους γιὰ νὰ τὰ προσέχῃς καὶ νὰ τὰ γκαλιάσῃς. Καὶ εἶναι κι ἄλλοι πὸν ὄσο κι ἂν δὲν καλοχτυπᾶνε στὰ μάτια τῶν ἀδασκάλευτων τὰ ἔργα τους, ὄσο κι ἂν δὲν εἶναι σὰν ὄγκωμένα ἀπὸ λόγων φουσκάλιδες, μολαταῦτα εἶναι προωρισμένα νὰνοίξουν πλατωσιές, νὰ δειξοῦν ὄριζοντες, νὰ γεννοβολήσουν ὄμορφιές. Καὶ καθὼς εἶναι σὴν Τέχνη οἱ ἐργάτες, οἱ μετριώτεροι καὶ μιμητικώτεροι πὸν ἀκολουθοῦν καὶ συμπληρώνουν, καὶ οἱ ἐργάτες οἱ δημιουργικώτεροι πὸν τραβᾶνε μπροστὰ καὶ δρόμους χαράζουν, ὄμοια καὶ σὴν "Ἐπιστήμη ἔχουμ' ἐκείνους πὸν ὑποταχτικά δουλεύουν καὶ κείνους πὸν βρῖσκουν. Καὶ δὲν εἶναι μο-

(1) «Περὶ τοῦ ἔθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων "Ἐλλήνων». Λόγος ἀπαγγελθεὶς ἐν τῷ "Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τὴν 14 "Ἰανουαρίου 1907 ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Μυθολογίας καὶ τῆς "Ἐλληνικῆς "Αρχαιολογίας· ἀναλαμβάνοντας ἐπισήμως τὴν Πρυτανίαν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1906—1907. "Ἐν "Αθήναις τύποις Π. Δ. Σακελλάριου 1907.

λησε νὰλλάξῃ γνώμη, μπορεῖ μάλιστα νὰ ἐπηρεάσθηκε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν πρῶτη διάγνωσή του. "Απὸ καὶ δὲν τὸ κουνόσε τ' "Αννα.

Πὸσο τὸ λαχταροῦσε ὁ "Αντρέας νὰ γελαστήκανε, ὄπως τὸ νόμιζε ἡ ἀδερφή του κ' οἱ δυο' γιατροί! Ὁ "Αντρέας ὄσο κι ἂν εἶτανε ἀπελπισμένος, ἂν τονὲ βρωτούσε, στὰπάρκωρα τοῦ λυγισμοῦ του, φύλαγε κατὶ λόγια τοῦ Σεβιλᾶ γιὰ τὸ νεροῦμπου, πὸν κάποτες στοὺς νεφροκομμένους φανερώνεται μῆνες κ' ἔπειτα πάθει ξαφνικά. Δὲν τὰγνοῦσε κιάλας πὼς ἀκόμη κι ὄταν τὸ κόψῃς τὸ νεφρὸ, ὄταν τὸ ξερρῖζώσῃς ὄλοτελα, πάντα θάπομείνῃ ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ κυλιντρικὸ ἐκεῖνο τὸ σουληνάκι· πὸν συνδένει νεφροὶ καὶ φούσκα. "Ἐμπου κάμποσο θὰ φώλιαζε καὶ καὶ μέσα. Μὰ τὸ ἔμπου σπέρνεται μοναχὰ του καὶ πολλαπλασιάζεται. Μπορεῖ λοιπὸν τέτιο πηγή νὰ εἶχε μαννα του ἢ φούσκα μαζί μὲ τὸ οὔρητῆρι. "Αναπερνοῦσε μὲ τὸ νοῦ του κ' ἕνα πολὺ φιλοσοφικὸ — ἔτσι τοῦ φάνηκε τότες — πὸν τοῦ ἔμαθε ὁ κ. Μαλαμῆς, σὰν ψηλάφησε τὴν Κατινούλα, προτοῦ φέρῃ τὸν κ. Σεβιλᾶ, γιὰτὶ θέλησε νὰ ζετάσῃ καὶ τὸ γερὸ τῆς τὸ νεφροῦ. Τῆς πόνεσε στὸ ἄγγισμα, καὶ εἶπε ὁ Μαλαμῆς πὼς τῆς πονοῦσε, ὄχι ἀπὸ ἀρρώστια, πρὰ μόνον ἀπὸ συμπάθεια. Κι ἀλήθειζ τὰ δίδυμα, τὰ διπλάρικα

ναχά τῶν ὑπερούσιων φιλοσοφημάτων οἱ λειτουργοί, οἱ Πλάτωνες καὶ οἱ Νίτσε, πού δίνουν τὸ σύνθημα στοὺς μεγαλόπνοους τεχνίτες τοῦ λόγου, ἀνάφροντας κάτι ἀπὸ τὸ φῶς τους μέσα στὰ ἔργα τους. Δάσκαλοι καὶ ὀδηγητὲς τοῦ τεχνίτη μπορεῖ νὰ γίνουσι καὶ σοφοὶ ἀπὸ κύκλους ἰδεῶν στενωτέρους καὶ θετικώτερους. «Ὅταν κανεὶς στοχάζεται—παρατηρεῖ κάπου ὁ Ρενάν—τὶ μέρος παίζανε στὴ διανοητικὴ ἱστορία ἄνθρωποι ὡς τὸν Ἐρασμο, ὡς τὸ Bayle, ὡς τὸ Βόλφ, ὡς τὸ Nieburs, ὡς τὸ Στράους—δὲν κανεὶς στοχάζεται τίς ἰδέες πού κυκλοφοροῦσαν, τίς ἰδέες πού κάμανε μὴν ὥρα ἀρχήτερα νὰ προβάλλουν, ἀπορεῖ πῶς ἀναφέρονται τόσο σπάταλα καὶ τόσο γενναϊοκαρδὰ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου σκοτεινοὶ σχολαστικοὶ ἢ ἀσήμαντα μαθητοῦδια, καὶ ἔχι ἐκεῖνοι. Εἶναι ἀλήθεια πῶς τῆς σοβαρῆς ἐπιστήμης τάποτελέσματα χρειάζεται πάρα πολὺς—καιρὸς γιὰ νῆμπος στὴν κυκλοφορία . . . Ὅπωςδὴποτε, γιὰ τὴν ἐπιστήμη, καθὼς καὶ γιὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὑπάρχουν κάποιοι κρυφοὶ ὄχαιοι πού ἔδηλα διαβιβάζουν τάποτελέσματ' αὐτὰ. Οἱ ἰδέες τοῦ Βόλφ γιὰ τὸ ἔπος, ἢ, ὀρθότερα, οἱ ἰδέες πού ἀφορμῆ ἔδωκεν ἐκεῖνος νὰ γένηθουν, εἶναι πιά χτῆμα τοῦ κόσμου. Ἡ μεγάλη πανθεϊστικὴ ποίηση τοῦ Γκαίτε, τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Λαμαρτίνου προϋποθέτει δλόκληρὴ τὴν ἐργασία τῆς νεώτερης κριτικῆς, πού τὸ τελικὸ της συμπέρασμα εἶναι ὁ φιλολογικὸς πανθεϊσμός. Δυσκολεύομαι νὰ πιστεῦω πῶς ὁ Οὐγκώ διαβάσε τὸν Heine, τὸ Βόλφ, τὸν Οὐίλλιαμ Jones, καὶ ὅμως ἡ ποίησή του τὸ ὑποθέτει αὐτό. Ἐρχεται στιγμὴ, καὶ τάποτελέσματα τῆς ἐπιστήμης χύνονται στὸν ἀέρα, μπορῶ νὰ πῶ, καὶ δίδουσι τὸ γενικὸ τόνον τῆς φιλολογίας. Ὁ Φωριέλ δὲν εἶτανε παρὰ ἓνας σοφὸς κριτικὸς δὲν εἶχε τὸ χάρισμα τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς· ἐν τοσοῦτῳ λίγῳ ἄνθρωποι ἀποχτήσανε, ὡς αὐτὸν, ἀπάνω στὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία, μὴ τέτοια βαθειὰ ἐπιρροή». Μάλιστα ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τέχνη, ὡς ἀδελφές πού εἶναι, ὅταν τύχη νὰ παντηθοῦμε ἀπάνω στὴν ἴδιαν δουλειάν, ἢ δουλειὰ ἐκείνη δένεται τέλεια καὶ μακαριστῆ, ὡς τὰ πλάσματα ἐκεῖνά, μέσα σὲ κάποιους ἀρχαίους μύθους, πού δὲν εἶναι τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου μοναχὰ Θεοῦ γεννήματα, μὰ πού γιὰ νὰ τὰ ζωντανέψουν, τῆς πλάσης ὄναιρα, συνεργάστηκαν ὅλοι οἱ θεοί.

*

Πιστεύω πῶς ἡ ἱστορία μιὰ μέρα θὰ βάλῃ καὶ τὸνομα τοῦ Πολίτη μὰζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν

πού κυνηγᾶνε γιὰ νὰ δρᾶξουν τὴν ἀλήθειαν μέσα στὶς πρῶτες πηγές, τίς πιὸ βαθειές καὶ τίς πιὸ καθαρές, τῆς ζωῆς τῶν ἐθνῶν· μὲ ὀνόματα ὡς τοῦ Φωριέλ καὶ τοῦ Μπουρνουφ, τοῦ Ἐρδερου καὶ τοῦ Γρίμμ, τοῦ Θωμαζέου καὶ τοῦ Μάξ Μύλλερ. Λέω αὐτὴ ἱστορία μιὰ μέρα· γιὰτὶ ἴσχυ μὲ τώρα, ἡ ἐργασία τοῦ Πολίτη, ὅσο κι ἂν ὁ ἓνας τὴν ἐννοῆ, ὅσο κι ἂν ὁ ἄλλος τὴν τιμᾶ, μῆτε πού συμπληρώθηκε ἀκόμα μῆτε πού φαίνεται' ἐδῶ ἀνάμεσόν μας νάχη κοιταχτῆ ἀπὸ τοὺς περισσότερους καθὼς τῆς πρέπει. Μιλῶ γιὰ τὸν κύκλον τῶν γραμματισμένων, γενικῶς, καὶ ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν κύκλον τῶν ἀκαδημαϊκώτερα καταρτισμένων. Ὅ,τι πιὸ πολὺ τὴν κάνει ζῆλια τὴν ἐργασία ταύτην, ὁ εὐρετικὸς νοῦς μέσα στὰ καινούρια, τάπαρρητήρα, καὶ τὰ παραπεταμένα, τὸ χτύπημα τὸ γερὸ τῆς ἀξίνας στὸν ἀκαλλιέργητο κάμπος, φέρνει κάποιο δέηλασμα καὶ κάποιο δισταγμὸ στὴν καθαρὴν ἐκτίμησιν ἐνός τέτοιου ἔργου. Βάζω κατὰ μέρος τοὺς σχολαστικούς πού δὲν καταλαβαίνουσι, καὶ μέσα στὸ ἐπιστημονικὸ ψάξιμο, τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ρουτίαν, φτάνει νὰ γυαλίξῃ ἓνας κύκλος μελετῶν ἔξω ἀπὸ τὰ ἱερὰ κλασσικὰ καὶ χιλιόπατημένα τοὺς ἀπελπίζει καὶ τοὺς φέρνει νὰ κουνᾶν τὰ κεφάλια τους θλιβερώτατα Λόγιοι ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους, καθὼς φαίνεται, τῆς ἀκαδημαϊκῆς φιλολογίας κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸνομα Ραδάμανθυς ἔβαλε κάποτε στὸ «Ἄστυ» (3 Ὀκτωβρίου 1899) γιὰ τίς «Παροιμίες» τοῦ Πολίτη ἄρθρον ἀπὸ τὰ πιὸ καλοκομμένα τῆς καθαρῆς, καὶ μπορεῖ καὶ τὸ μόνο πού γράφτηκε, σ' ἡμᾶς ἐδῶ φανεῖ καὶ δίκιο καὶ παραστατικὸ. «Γνήσιον—γράφει ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ ἐνθουσιώδες τέκνον τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ (ὁ Πολίτης), ἐνθερμος ἐραστὴς τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῶν σπλάγχων, βαπτισθεὶς δὲ ἔχρι μυελὸν καὶ ὀστέον εἰς τὰ ἔθνη αὐτοῦ καὶ τὰς παραδόσεις, ἐπέδωκε εἰς τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐρευναν αὐτοῦ μετὰ πίστεως ἱερᾶς καὶ μετὰ παιδικῆς φιλοστοργίας, ἥτις κωλύει αὐτὸν πολὺ νὰ ἴδῃ τὰς κηλίδας καὶ τὰ ἐκ τῶν περιπετειῶν καὶ παθημάτων στίγματα τοῦ περιουσιοῦ τοῦ τοῦ δήμου . . . ἢ καὶ ἀπὸ τὸ κομματικὸν τοῦτο καὶ πιὸ πολὺ ἀπ' ὅσα μπορεῖ κανεὶς νὰ ξανοίξῃ ἀνάμεσ' ἀπὸ τίς γραμμῆς τοῦ ἔργου ἀρθροῦ, βλέπει πῶς ὁ φιλοκλασσικὸς καὶ συντηρητικὸς κριτικὸς μ' ὅλο τὸ θαυμασμὸ πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Πολίτη, δὲν μπορεῖ ὀλόκληρον νὰ κρύψῃ κάποια τοῦ ἀπορία καὶ κάποια τοῦ ἐπιφύλαξιν. Μὲ ὅμοια τιμῆ, μὰ καὶ πόσον πιὸ ἀνεπιφύλαχτα οἱ ξένοι σοφοί, Γερμανοί, Γάλλοι,

Ὀλλανδέζοι καὶ ἄλλοι, σημειῶνουν καθὲς φορὰ τὸ φανέρωμα τοῦ τόμου τοῦτου, ἐκείνης τῆς μελέτης τοῦ Πολίτη. Καὶ πόσον σμώτερα στὴν ἀλήθειαν θὰ εἶναι ὁ ξένος ἐκεῖνος σοφὸς (δυστυχῶς δὲν ἔχω τώρα πρόχειρα μῆτε τὸ ἄρθρον του, μῆτε τὸνομα του πού τίς προάλλες χαιροῦσε τὸ ἔργον αὐτό, μὲ λόγια στρογγυλά καὶ ἀποκαλυπτικά, καθὼς κανεὶς χαιροῦται μὴς ἀγγεῖ ἀνάτεμα, χαρκαχτηζόντάς το χροσοχαζαμμ τῆς νέης Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης.

Ὁ Πολίτης δέχεται τὰν ἀποκλειστικὰ σκυμμένον ἀπάνω στὸ ἔργον του. Μέσα στὸ χωροφίον του, τὸ ἀρκετὰ πλατιὸ, βαθιὰ σκάφτει. Καὶ μὰζὶ, σίβεται τὰ σύνορα τοῦ χωροφίου του. Δὲν καταδέχεται νὰ τὸ μεγαλώτῃ μὲ γοργά, ἀκνεῖδητα ὅσο κ' ἐπιτήδεια καταπατήματα χωμάτων ξένων. Ὅσο κυνηγᾶ τὰ πράγματα, τόσο ἀκριβῶς εἶναι στὰ λόγια. Ὅχτρεῖται περιττὰ στολίδια. Οἱ ἐγκυκλοπαιδικοὶ ἀερολόγοι μὲ φρίκην πῶς θὰ τὸν ἐνοχλοῦν. Καὶ πολὺ περισσότερο ὅταν οἱ ἀερολόγοι αὐτοὶ εἶναι ἐπιστήμονες ὑποχρεωμένοι νὰ μιλάνε τὴν ἐπιστημονικὴ γλῶσσα, τὴν αὐστηρὴν, καὶ τὴν ἀστόλιστην. Ἀφορμῆ τοῦ ὄγκου πού μπορεῖ νάχουν τὰ βιβλία του εἶναι ἡ οὐσία τους, τὸ συμπύκνωμα τῆς ὕλης, ἔχι ἡ διάλυση τῆς ἰδέας μέσα στὰ νερά τῆς ρητορικῆς. Εἶναι ἀπὸ κείνους πού περὶ σπάνια παρουσιάζονται στὶς ἐφημερίδες· καὶ τότε ἔχι γιὰ νὰ πῆ τὴ γνώμη του γυαλιστερὰ, μὰ μὴς γιὰ καθὲς τι, μὰ γιὰ νὰ ζητήσῃ κάποιο φῶς πού τοῦ χρειάζεται γιὰ κάποιες τοῦ ἐπιστημονικῆς ἀπρίεις. Κ' ἐνῶ εἶναι ὁ νοῦς του στὴν ἐπιστήμην του ὀλόκληρην δεσμένος, εἶναι καὶ νοῦς γυρισμένος πρὸς καθὲς ζήτημα πού μπορεῖ νὰ συγκινή τὸ μορφωμένο τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς νέης μας λογοτεχνίας, πού πολλὰς φορὲς κριτικὸς της παραστάθηκε, ἴσχυ μὲ τὰ ἔργα τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας. Καὶ δὲ βαρβάρηκε καὶ μεταφραστῆς ἀκόμα, ὅμως τεχνίτης μεταφραστῆς καὶ συγγραφεὴς νὰ προβάλλῃ, δὲ λέγω τῆς «Ἑλλάδας» τοῦ Φαίκε καὶ τῆς «Ἰστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας» τοῦ Χρίστ, μὰ τῆς ἀκουσμένης «Κολόμπας» τοῦ Μερνιέ, καὶ ἐνός δραματικῆς ἔργου τοῦ νεώτερου Δουμᾶ. Τὸ ἔργον τοῦ Δουμᾶ φάνηκε στὴ Βιβλιοθήκην τοῦ Μαρασλή εἶναι τὸ «Χρῆμα». Δὲν εἶδα πούθεν νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὴν μεταφραστὴν αὐτῆν. Καὶ ὅμως ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως αὐτῆς εἶναι μὴ δοκιμῆ ἀπὸ τίς δυνατώτερας καὶ ἐπιτηδαιώτερας γιὰ νὰ κρατηθῆ ἀπάνω στὴ σκηνὴ καὶ γιὰ νὰ ἀναγνωριστῆ καὶ γιὰ γλῶσσα τοῦ θεάτρου καὶ, γενικώτερα, γιὰ γλῶσσα τῆς

τῶν ὄργανά μας ἀγαπιεῖνται, δηλαδὴ ἀδερφιάζουσι καὶ στὸν πόνο καὶ στὴν χαρὰ, στὴν ἀββώστια καὶ στὴν ὑγείαν. ἴσως ἀπὸ συμπάθεια λοιπὸν καὶ δίχως νάχη τίποτε, πιάστηκε λιγάκι καὶ τῆλλον τὸ νεφρὸν, ἀφοῦ ἡ πληγὴ τοῦ κομμένου ἔμπου ἔβγαζε καθὲς μέρα. Τὰ συλλογιότανε, τὰναμελετοῦσε, τὰναμασοῦσε ἀφτὰ μὲ τὸ νοῦ του, θὰξῶ γιὰ νὰ πειστῆ ὁ ἴδιος. Περιέργου πού ἀκούοντας τὴν Ἄννα στὸ ἐργαστήρι τῆς, ἐκείνη τὴν βραδίαν, νὰ τοῦ λέῃ πῶς δὲν πιστέβει τοὺς γιατροὺς, δυσαρεστήθηκε κάπως ὁ Ἄντρεας καὶ τοὺς πίστεψε τώρα περισσότερον. Ὅα φοβότανε τώρα τὴν πλάνην του τῆ συνηθισμένην, καὶ ὁ φόβος του ἀβγατίζε μὲ τὴν ἰδέαν μῆπως καὶ ὄντας βέβαιος πῶς δὲν εἶναι τίποτε, ὅπως τὸ σκέφτηκε τόσας φορὲς, δὲν κάμη καὶ πάλι τίποτε γιὰ τὴν Κατινούλα. Ὁτρεχε καὶ κάτι ἄλλο· τῶς ὁ ἄνθρωπος, σὰ βυθίστηκε ψυχῶσαρκα στὴ θλίψη, νάνυπομονᾶ, συχνὰ καὶ νὰ θυμῶναι, ἄμα ἔρχεται σὺ νὰ τοῦ σηκώσης τὴ θλίψη του, πού μοιάζει καὶ σὰ νὰ τὴν ἐρωτῆθηκε. Ἄκολουθεῖ ἀφτὸ μάλιστα τὰν ἐφταιξες, καὶ τὸ εἶδαμε πῶς ὁ Ἄντρεας εἶχε βαρεῖα τὴ συνείδησή του καὶ ἔτσι γυρῶσε νὰ θλιβῆ. Πῶς νὰ μὴν πιστέψῃ κιόλας τοὺς γιτροὺς; Ἄπὸ πού καὶ ὡσπύ νὰ τοῦ πῆ ψέματα ὁ Κουφῆς; Ὁ Κουφῆς! Ἐννοεῖται πῶς ἀφτό

γύρισε τὴ νύχταν σκοτωμένος ἀπὸ τὴν φιλαθρωπικὴν Ἐταιρίαν, τὸν κοίταζε τὸν Κουφῆ μὲ διαφορετικὸ ματ: ὁ Ἄντρεας. Ἄγαναχτοῦσε μὰζὶ του, ἀγαναχτοῦσε καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸ του, πού τὸν περνοῦσε γιὰ μεγάλο πρᾶμα, πού τὸν ξεπροβόδεθε μὲ τσιριμόνιες καὶ μὲ κοπλιμέντα, καὶ πού δὲ στάθηκε ἀξίος νὰ τοῦ διαγνωστικέψῃ, ὁ χυμῆνος, τέτοιον πάθος, ζαστερο καὶ χερόπιαστο, μὰ τὸ καί, ἀφοῦ ἀρκεῖ νὰ πιασῆ τὸ νεφρὸ μὲ τὸ χέρι σου, νὰ τὸ νοιώσης ἂν παρόγκωσε ἢ ἂν ἔχει τὸν ὄγκον του τὸν κανονικόν. Βγήκε κιόλας τὸν γιατροῦδαν καὶ κατηγορήθη καὶ τὸν κ. Σεβιλιά, πού φέρθηκε, λέει, ἀστόχαστα, πού τὸ χειροῦργησε μανὶ μανί, δίχως νὰ δῆ σὲ τί κατάσταση βρισκότανε τὸ ζερβὸ της τὸ καλὸ νεφρὸν. Τί δὲν μπορεῖ νὰ πῆ ἓνας ἄνθρωπος καὶ νὰ μὴν πῆ! Λοιπὸν ἔπρεπε, ὁ κ. Σεβιλιάς νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ψοφήσῃ, νὰ μὴν τὸ δοκιμάσῃ κἄνε νὰ τὴ γλυτώσῃ, ἀκόμη καὶ ἂν τὸ νεφρὸ της ἐκείνον ἔδειχνε διάθεσιν νοσηρῆ πού τὸτες δὲν τὴν ἔδειχνε; Μῆπως ἢ ἐβγενεῖα του, ὁ κ. Κουφῆς, ἐνὶ μῆνι καὶ παραπάνω πού κουβαλιότανε σπῆτι τους καθεμερνὰ, τὸ συλλογιότανε, τὸ φαντάστηκε νὰ κοιτάξῃ; Καὶ νὰ σου ἀξάρνα, φτάνει πού μίλησε ἀνώτερός του, περιβήτας γιατροῦς, νὰ σου πού σκύφει τὸ κεφάλι, ἀφτός πού τῶσκυφτε καὶ μπρο-

στὰ στὸ Σεβιλιά τοῦ Μπ. . . . πιανεῖ τὰ γινάστια μας ζαχαρο-νιὰ χαμογελᾶ του, καὶ ψιθυρίζει. Καί, Κουφῆ! Ζήτημα δὲν ὑπάρχει πῶς ἢ παραξένη ἀλλαγὴ στοῦς τρόπους τοῦ περιφημοῦ ἰατροεπιστημονικοῦ, τὸν παινεμένου μαθητῆ τοῦ κ. Μπουρνουφ, ἔδινε κάποια ἐντύπωση τοῦ Ἄντρεας, δηλαδὴ ἐντύπωση ἀχαμνῆ γιὰ τὸν Κουφῆ. Μὰ τί ἔχει νὰ κάμη; Μπορεῖ καὶ νὰ μὴν κατάλαβε ἀμείωτος. Κατάλαβε τώρα. Καὶ ὅτι κατάλαβε, θυμῆθηκε ὅσα μῆρα νύχταν, βλέπει στο Νοσοκομεῖον, σὲ κάμει τὰ παθήματα πού ἀκατάπαστα σπουδαζοῦνε οἱ συναδέλφοι του, μὲ τὸ παθῆμα τῆς Κατινούλας, καὶ συνόψιζε μὲ τὸ νοῦ του τὴν ταχτικὴν, τὴν μοιρογράφην πορείαν τῆς ἀββώστιας. Γιὰ τοῦτο κιόλας, ἀδίσταχτα, ῥητά, τοῦ δήλωσε τὰ πάντα, μῆτε τοῦ ἐκρυψε πῶς σὲ δύο μῆνες θὰ πεθάνῃ. Δὲ σημαίνει τίποτε πού ὁ ἴδιος δὲν ἔχει πείρα· πείρα ἔχει, τὸ Νοσοκομεῖον καὶ στὸ Νοσοκομεῖον περνοῦνε—ἢ ἀπομνήσκουσι!—τέτοιαι ἀββώστοι χιλιάδες. Ὁ Ἄντρεας μάλιστα λογάριζε γιὰ πῶς ἀληθινὰ τὰ λόγια τοῦ Κουφῆ παρὰ τὰ λόγια τοῦ Κλυζιοῦ, πού σίγουρον τὸν σκινάτανε ἢ διαρία τὸν δύο μῆνων. Τοῦς ἔξῃ, ἐφτὰ ὀχτῶ μῆνες θὰ τοὺς παραχώρησε ὁ Κλυζιοῦς· γιὰτὶ ἀπὸ ἀφοσίωση στὸν Ἄντρεα καὶ στὸ καμῆνο τὸ κορμί, δὲν τῶλμησε νὰ πῆ

καλλιτεχνικής πεζογραφίας, για γλώσσα που μιλιέται — από το λεγόμενο καλό κόσμο — και που κρύβει στοιχειά ζωντανά που δεν είναι για να καταφρονηθούνε και για να πεταχτούν, μια καθαρεύουσα συνταγματική και φιλελεύθερη, με συστατικά και άργαία και νέα, και από τα βιβλία και από το λαό, που τότε το ένα ξεμυτίζει το πληρότερα, και τότε ζωηρότερα απλώνεται το άλλο, κατά τις ώρες, κατά τις περιστάσεις, κατά την ψυχολογική διάθεση των προσώπων και σύμφωνα με τους κανόνες της καλής συμπεριφοράς. Με όλο το σωστό και το δοκιμασμένο της μετάφρασης και με όλη τη δυνατό άγωνα και την επιδίεξη εφαρμογής της άρχης, συνέχισα και τελειωτική συμπλήρωση της μεταφραστικής εργασίας πολλών άλλων, που με σεβασμό τους αναφέρει στο μικρό του πρόλογο ο Πολίτης, δεν είμαστε' εμείς που θα μπορούσαμε να καταλάβουμε και να παραδειχτούμε την ανάγκη λογοτεχνικής γλώσσας, όμοια μορφωμένης, άκόμω και για το θέατρο, και για όποιον άλλου. Δεν είναι τώρα εδώ ο τόπος για να δείξω κανείς, και με παραδείγματα, πόσο της λείπει της γλώσσας αυτής, μια όργανική να πούμε — άρμονία — και πόσο από την έλλειψη αυτή δεν μπορεί, — κατά τη γνώμη μου — μέσα στο φραστικό ανάκατωμα να γλυτώσει μήτε η καθαρεύουσα από την κρυάδα της και την άλυγισιά της, μήτε η δημοτική από την άγροτική της στρουγγυλάδα. Βέβαια, ο Πολίτης από τη φυσική του όρθοφροσύνη κι από τον επιστημονικό του σεβασμό προς τη ζήτηση και προς της γνώμης το ελεύτερο, δεν μπορεί παρά να βλέπει την όποια εργασία που γίνεται για τη δημοτική γλώσσα με μάτι κάπως πολύ διαφορετικό από τα μάτια άλλων. Κι από το είδος της δουλειάς του κι από τη γνώση που έχει του Έλληνικού λαού και των γλωσσικών μνημείων του, θα είτανε ίσως φυσικότερα από άλλους διωρισμένος να δουλέψει για την έγκυτάσταση της δημοτικής πέρα ως πέρα.

Διαβάζω στην περίφημη μελέτη του Κρουμπάχερ για τη γλώσσα μας, τη μεταφρασμένη στη Βιελιθόκη του Μαρσαλ, τα λόγια τούτα : «Ο Πολίτης διά την μοναδικήν γνώσιν της δημόδους γραμματείας και γλώσσης και πασών των άλλων έκδηλώσεων του λαού θα ήτο βεβαίως αυτός κατ' έξοχήν εις θέσιν να εξυπηρετήση την μεταρρυθμισιν όχι μόνον διά των επιστημονικών αυτού σπουδών, αλλά και διά πρακτικής χρήσεως της φυσικής γλώσσης». Λόγια σωστά, όμως από κείνα που κάπως άπλά

βλέπουν όχι άπλά ζητήματα, και που αναφέρονται πιά πολύ στον έσωτερικό και στον ιδεατό άνθρωπο, χωρίς να λογαριάζουν και τη δύναμη του έξωτερικού κόσμου τριγύρω στον άνθρωπο. Σχεδόν είμαι βέβαιος πως ή 'Ιλιάδα του Πάλλη δι θα γράφονταν άνίως ο Πάλλης ζούσε στον Πειραιά· κ' εύτύχημα είναι, — μ' όσα κι άν λίνε — πως ο Ψυχάρης είναι άποκαταστημένος στο Παρίσι. Όπως — από την έλλη τη μεριά — εύτύχημα είναι πως ο Πολίτης ζή άνάμεσα μ.κ. Όμως έντίθετος και όμοια δυνατός, ένέργειες μπαίνουν εδώ στη μέση, ή μεγάλη του κλασική παιδεία, του άρχαιου ή γοητεία, ή ακαδημαϊκή παράδοση, ή απεριόρουσα άτμοσφαιράς, καθώς θέλεγε ο Έμμανουήλ Ροΐδης, ποιός ξέρει από ποιός άλλες γωνιές τί λογής κοιτάματα κ' έξέτασες των ζητημάτων που θα δείχνουσε τα πράγματα με ύψος συνθετότερες και κάπως διαφορετικές. Άδικηφορο. «Έφρσιν γλωσσικού πειράματος όνομάζει ο Πολίτης τη μετάφρασή του. Και το πείραμα τούτο δείχνει πόσο το μεταχείρισμα της γλώσσας μας είναι πιά ελεύτερο και πως άρχίζουν να χαλαρώνουντι οι άλυσιδες του άττικιστικού λόγου και στους κύκλους των άττικιστικότερα φρεμμένων. Κι όσο κι άν αναφέρει τιμητικά τα όνόματα των κυρίων Ραγκαβή, Σκυλίτη, Καρασούτσα, Βλάχου, και των άλλων μεταφραστών της περασμένης γενεάς, ή δοκιμή του μ.κς θυμίζει όχι τόσο πως συγγενεύει, μ.κς πως κάπως διαφέρει από κείνους. Κι άσχετα από την ίδια που μπορεί ναχη για το γλωσσικό ζήτημα και για το τωρινό του από τον Ψυχάρη, και γύρω στον Ψυχάρη, ζετύλιμα, και μόνο από τις Μελέτες του για τα ήθη και τη θήμα του Έλληνικού λαού, πρέπει να κρίνεται ως ένας από τους εύργότες της μεγάλης γλωσσικής 'Ιδέας.

Και στην τέχνη του στίχου άκόμα κατάγινε με τα ως είδος μκνιάτικα μυρολόγια της «Κολόμπας», με κάποια βουλγαρικά δημοτικά τραγούδια που μ.κς τα ξανάδωκε με τη μετρική μορφή τους και με το ύφος τους, και μ' ένα μιμιάμβο του 'Ηρώδα μεταφρασμένο σε δεκατρισύλλαβους, ρυθμισμένα και ζωντανά.

*

Δύσκολο να καταλάβης τί θάζιζη ένας καθηγητής, άν κοιτάξης μόνο τα γραμμένα του. Την άκέρια του φυσιογνωμία, και κάμια φορά, το μέρος της το σημαντικότερο, μ.κς το δίνει ή διδασκαλία του από την έδρα. Πόσες φορές θα άδικηθήκαν άνθρωποι, γιατί τους κρίνανε μόνο από τα βιβλία τους

και όχι από το λόγο τους· πόσες φορές λαμπροί συγγραφικοί τεχνίτες δεν είναι παρά μέτροι δάσκαλοι. Ο Πολίτης διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Μυθολογία και Έλληνική Άρχαιολογία. Μόνο άν ήθελε κανείς ως ένα καιρό ταχτικά και προσεχτικά να παρακολουθήση την παράδοσή του, θα μπορούσε να μιλήση για τον καθηγητή, συμπληρώνοντας την έψη του. Έμεις εδώ δεν έχουμε παρά δυό λόγια πλατιά και γενικά να σημειώσουμε άπάνου, όχι στον επιστήμονα, μα στην έντύπωση που δίνει ο επιστήμονας σ' έμας — όσο κι άν είμαστε ζένοι. Η μεγάλη και πολυσήμαντη Έπιστήμη του, το πάθος του και το κράτος του, ή Συγκριτική Μυθολογία. Τα παιδιά και οι άτυποφίαστοι θα φκντάζωνται άκόμα τη Μυθολογία, άν ένα κουραστικό ή διασκεδαστικό περιμάζωμα παραμυθιών, κλασικών ή λαϊκών, είτε για τα θρανία του σχολείου, είτε για το χειμωνιάτικο ντζάκι. Λίγοι θα ξέρουν τί είναι Μύθος ποιός είναι ή σημασία του στην ψυχολογία του λαού, ποιός ο τόπος του στην ιστορία των θρησκείων, πως γεννιέται, πως πεθαίνει, πως ανασταίνεται, πως ταξιδεύει και πως μεταμορφώνεται, πως με το Μίθο εξηγεί τα σπουδαιότατα ενός λαού στην παιδεία του, στην τέχνη του, στην πολιτεία του, στη ζωή του. «Ο Μύθος — τα λόγια είναι του Ribot — έργο άνώμου, άπρόσωπο, άσυνείδητο, που όσο κρατιέται ή βασιλεία του, φτανει για όλα, κι όλα τα κλει θρησκεία, ποίηση, ιστορία, επιστήμες, φιλοσοφία, νομοθεσία». Μέσα στο άπέραντο τούτο Κράτος ο Πολίτης θεμέλιωσε τις μελέτες του περί των ήθων και των έθιμων του Έλληνικού λαού. Πρωτότυπος φαίνεται μέσα σ' αυτές και αυτοκίνητος έρευνητής με δική του παρακρήση και με περπατήμα δικό του. Σε καιρό που ή θεωρία της άθανασίας, κατου από το δαρβινικό ζετύλιμα των όντων, φεύγοντας από τη θεολογική αντίληψη, παίρνει οως έπιστημονικό, ο Έλληνικός Μύθος, τουλάχιστο μέσα στα χέρια και κατου από τα μάτια του Πολίτη, δείχνεται σαν τον άρχαιο Πρωτέα, με χιλιάδες άλλαγές άνάμεσα στους αιώνας, άνάλλαχτος, και μέσα από τα λογής παραμύθια και συναξάρια μας ή πρωτόγονη ψυχή των Έλλήνων ζή και βασιλεύει, με τα σπουδαιότερα σημάδια της, λαχταριστή. Κ' έτσι ή άθανασία της Έλληνικής ψυχής δείχνεται μέσα στις μυθολογικές έρμηνείες του Πολίτη καθαρότερα, όσο δε δείχνεται μέσα στα ρητορικά θέματα των άφιλοσόφητων Έλληνολατρών, είτε από τις στήλες των έφημερίδων, είτε από τα

δυό. Δες να τ'όκρυφτε και στον έαυτό του ο άγαθός ο γιατρός. Ο Άντρέας, μ' όλα του τα παράπονα για τον Κουφέ, το μολογούσε ώστόσο πως δεν του έλειπε και κάποια καλόςνη, επειδή έλεγε ο Κουφές πως βιαζότανε να της σφκλοΐξη μια ώρα προτίτερα την πληγή της, για να πηγαίνε έρχεται πιά έφκολα, για να θάζιξη τουλάχιστο πως γιατρεύτηκε. Κι από την καλόςνη του άκόμη πιά ξάστερα το συμπέρινες πόσο το νόμιζε άδύνατο να γειάνη.

Μα δεν έζλεγε μονάχα ο Κουφές. Μ.κς ο Κλυζιός μιλούσε διαφορετικά; Και πως να μην έχη κύρος ο λόγος ενός τέτοιου γιατρού; Πείρα γυρέβεις; 'Ιδού πείρα κ' έπιστήμη συναμα. 'Ιδού και φιλία και σπλαχνισή. «Όλα μαζί. Άν μπορούσε να γελαστή, πρώτος άφτός, με τη χαρά της καρδιάς του, θα του το φώναζε πως γελαστήκε. «Όταν ήρθε, προτού άνεβή στής Κατινούλας, τάλπιζε με τα σωστά του πως έκαμε λάθος, ίπως το φανέρωσε άπατός του και του Άντρέα και της Άνας. Έπειτα, είδε, μονοματίας το γνώρισε το κακό το άγίατρεφτο «Θεραπεία' εδώ δεν υπάρχει καμιά!» Του βαρούσε και παλε τάφτια ή καταδίκη. Κάποτε συλλογιότανε ο Άντρέας με πόθο, με λαχτάρα, και τα στερνά που έκουσε από το γιατρό, άν τον άποχαιρέτησε,

δηλαδή πως ή κρίση θα νικήση «Όχι, έτσι δεν έφράστηκε ο Κλυζιός. Με νήμα τη συγύρισε τη φκσουλά του μ' ένα μπορεί. Μπορεί να νικήση — και να μη νικήση. Νίκη που σύγυρη δεν είναι, νίκημα σημαίνει. Άμα δισταζεις, νικήθηκες. Σε χαλασε ο πόλεμος, και παει.

Παρμόμοι και πικρότατοι λογισμοί παραδέρναν τον Άντρέα, τάπόγεμα εκείνο που κλειδώθηκε στο έργαστήρι του, τις είκοσι έξη του Σπριζ, ένα σάββατο, άφου έφυγε ο Κλυζιός. Τον ξαναπήραν τα δάκρια. Έκλαιγε κ' έκλαιγε μόνος — μόνος του με την Όλια. Έκεί όμως που έκλαιγε, ξάφνα κοντοστάθηκε, άρχισε να φιμιάζει, να μελετξ σιγά σιγά με τα χείλια όσα μια στιγμή προχού, έτσι, περαστικά, διαλεγάμενος με το νού του, στοχάστηκε για νίκη και για νίκημα. Και βέβαια! φώναζε. «Άμα δισταζεις, νικήθηκες!» Δεν έπρεπε λοιπό να δισταζή, άν ήθελε να νικήση. Λογικό, γεωμετρικό, άναντίλεχτο. Έπρεπε να κματωθή, έπρεπε να κάμη κουράγιο. Χρέος του κιάλας. Το πρόσταζε ή Όλια. Θυμήθηκε τότες και το γράμμα που τέ κλαυκίρι έγραψε του κ. Μαλαμέ, ίσια ίσια μια μέρα όπου τα πράματα, άν και σήμερα, είτανε άπελπισμένα. Έρτύς γράμμα και του Κλυζιού, γράμμα παρξέ-

νο, γράμμα που έμοιάζε τρελλό, γράμμα που άν ήξερες να το διαβασξ, ή καταλαβαινες πως του το παγόρεψε ξεναντίας ή κωνική του, ή ταχτική του ή ψυχή, γιατί εδώ δεν έπαζε βόλο ή σκέψη μονάχα, έπαζε κ' ή καρδιά, παίζανε όλες οι δύνამες του ανθρώπου, άν και μάθαμε πολύ άδικα να ξεχωρίζουμε, να τοποθετούμε, να κ.ατούμε σε ιδιαίτερες φυλικές τις πολύπλοκες λειτουργίες της ψυχής μας και τις διάφορές μας τις ένέργειες.

(άκολουθεί)

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

NEO EPΓO του κ. Μπάμπη Άννου. Ο γνωστός χαριτογράφος, που καιρούς και ζακάνια είξε νίκουσα, μ.κς ξάρτισε την περασμένη βδομάδα με καινούριο έργο του. Το έργο του κ. Μπάμπη, όπως όλα τα έργα του, είναι κάπιο κλαμπούρι που σκίρωσε πάνω στην «Πιγισό». «Έπειδή, λέει, οι νέοι ποιητές γράφουν άκατανόητα πρίματα, πρέπει μαζί με την Έγνησώ να βγει και ένα άλλο περιοδικό που να λέγεται Έξηγησώ και να εξηγεί τα ποιήματα που θα δημοσιεύονται στο πρώτο. Το νέο έργο του κ. Μπάμπη κρίθηκε ένθουσιαστικά από το βαθύ κριτικό κ. Ξενόπουλο στο «Νέο Άστυ» του περασμένου Σαββάτου.